

bi postavlja u svjetlu „pravog bogatstva” kao „razvijene produktivne snage”¹¹, u svjetlu „carstva slobode”¹². U tom svjetlu, na tom sistematskom mjestu, koje sabire posljednje Marxove uvide, usredotočuje se, zapravo, metafizički karakter Rada. Ocrtavanje eksplicitnog ontologijskog i teologijskog (ateističkog) okvira Marxove misli, preliminarni je zadatak za taj središnji, preduvjet je za promišljanje onto-theo-logijske, a onda i kosmologijske i antropologijske dimenzije Rada u njegovoj cjelini: u praksi rada kao (znanstvenoj) povijesti¹³.

Marx — stvaralaštvo čovjekova rada

Mnogo je mjesta u opsežnom, tematski bogatom Marxovom opusu koja bi se moglo citirati na temu „religije“ i „ateizma“ i slično, i koja imaju sociologijsku (— u smislu: sociologije znanja), antropologijsku itd. relevanciju¹⁴. Radi preglednosti dotične tematike, napravljeni su izbori važnijih radova i izvaja *Marxa* i *Engelsa*, naravno: dubiozni, čak kad iz

njegovog rastvaranja (Auflösung) i rastvaranja načina produkcije koji počiva na njemu” (*K. Marx*, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, Rohentwurf, (1857—58), Dietz, Berlin 1953, str. 544/45).

¹¹ Usporedi Grundrisse..., str. 596; usp. odgovarajuće mjesto iz trećeg Pariškog rukopisa 1844 (MEW Ergänzungsband, Erster Teil, Dietz, Berlin 1968, str. 544).

¹² Usporedi *K. Marx*, Kapital III, MEW 25, Dietz, Berlin 1964, str. 828.

¹³ Od toga smo nešto najavili u cit. članku, Praxis 1—2, Zgb. 1970 (ova knjiga str. 151—166) i u predavanju: Neki regulativi za socijalističko sveučilište, Kulturni radnik 1, Zgb. 1970 (ova knjiga str. 245—261).

¹⁴ Usporedi na primjer na tom problematskom nivou-u dobar rad *Peter Chr. Ludz*, Religionskritik und utopische Revolution, u „Probleme der Religionssoziologie“ (herausg. v. *D. Goldschmidt* u. *J. Matthes*, Westdeutscher Verlag, Köln u. Opladen 1962, str. 87—111). Autor svoj napis razumije kao prilog Marxovoj antropologiji.